

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ І ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ “ДОХІД ПІДПРИЄМСТВА”

Ключевые вопросы, которые рассматриваются:

- *Анализируется точка зрения исследователей в определении сущности категории “доход предприятия” и приводится авторский вариант ее интерпретации.*

Key issues that are considered:

- *The point of view of researchers is analysed in determination of essence of category “profit of enterprise” and the author variant of its interpretation is pointed.*

Постановка проблеми. Економічна категорія «дохід» досліджується протягом багатьох століть в тісному взаємозв'язку з такими термінами як «економічна діяльність» та «прибуток» в працях А. Сміта, К. Маркса, Дж. Мілля, Дж. Хікса, В. Парето, Л. Вальраса, Ф. Найта та ін. Наукові надбання цих вчених (теорія відносних часток факторів виробництва в доході, теорія убиваючої дохідності, теорія граничних доходів) увійшли в «золотий фонд» постулатів економічної теорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі досліджень категорії «дохід» акцент робиться на поглиблення теоретичних і методичних аспектів формування, розподілу і використання доходу на рівні окремих суб'єктів господарювання. Поняття «дохід підприємства» висвітлюється в наукових публікаціях багатьох сучасних дослідників, зокрема М.С. Абрютіної [1], І.О. Бланка [2], Н.М. Бондаря [3], Ф.Ф. Бутиця [4], М.І. Бухалкова [5], А.Д. Вивереця [6], В.П. Грузінова [7], В.В. Кулішова [8], Л.Г. Мельника [9], В.І. Тітова [10] та ін. Проте серед науковців не сформувалося єдиної думки щодо економічної сутності цього поняття, визначення особливостей формування доходів підприємств в

процесі їх операційної діяльності, класифікації цих доходів та деяких інших пов'язаних з ними питань. Це зумовлює необхідність поглиблення теоретичних досліджень економічної сутності і класифікації доходів з операційної діяльності підприємств.

Метою статті є критичний огляд наукових праць щодо економічної сутності та на їх основі уточнення поняття «доходи підприємства». Зазначимо, що тлумачення категорії «дохід підприємства» в сучасній науковій літературі базується на двох принципових підходах, які визначають його зміст у широкому і вузькому розумінні. У свою чергу, широке розуміння змісту цього поняття включає економічний та бухгалтерський підхід до його визначення.

Виклад оновного матеріалу. Підґрунтям економічного підходу щодо визначення цього поняття є термін «виручка», тобто обсяг продажу виробленої підприємством продукції (робіт, послуг). Інколи цей термін ототожнюється з поняттям «дохід підприємства». Прикладом спрощеного підходу є наступне визначення цієї категорії: «Як економічна категорія дохід (виручка) є потоком грошових коштів та інших надходжень за певний період, отриманий від продажу продукції, товарів, робіт, послуг» [4, с. 524]. Ототожнення доходу підприємства тільки з виручкою від реалізації продукції практично виключає з нього такі притаманні йому елементи, як отримана орендна плата (при наданні основних засобів в оренду), роялті (отримані підприємством платежі за використання його інноваційного або програмного продукту, торгової марки тощо), дивіденди та проценти по сформованому підприємством портфелю фінансових інвестицій у цінні папери сторонніх організацій і т.д. Очевидно, поняття «дохід підприємства» слід розглядати ширше, ніж «виручка від продажу продукції (робіт, послуг)».

Найпоширенішим серед сучасних економістів стало визначення поняття «дохід підприємства» як суми виручки від реалізації продукції і

майна, а також від здійснення позареалізаційних операцій. Для прикладу такого підходу наведемо тлумачення цього поняття В.П. Грузіновим: “Дохід підприємства складається з виручки від реалізації продукції (робіт, послуг), основних засобів (зайвих) й іншого майна підприємства, а також із доходів від позареалізаційних операцій” [7, с. 340]. Аналогічне визначення, що за своїм змістом не перечить поняттю «дохід підприємства», хоча характеризує далеко не всі його сторони, можна знайти і в працях інших науковців [11, с. 240; 3, с. 335; 12, с. 452; 13, с. 273].

Бухгалтерський підхід до поняття «дохід підприємства» переважно базується на терміні «економічна вигода». Такий зміст цієї категорії визначено в Міжнародному стандарті фінансової звітності 18 «Дохід»: «Дохід – це валове надходження економічних вигод протягом певного періоду, що виникає в ході звичайної діяльності суб’єкта господарювання, коли власний капітал зростає в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників капіталу» [4, с. 539]. Аналогічне поняття в Національному стандарті бухгалтерського обліку – П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати» інтерпретується наступним чином: «Доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді надходжень активів або зменшення зобов’язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання власного капіталу за рахунок внесків учасників (власників) за звітний період» [14, с. 25]. Проте визначення доходу в національному стандарті бухгалтерського обліку як збільшення економічних вигод у формі «надходження активів або зменшення зобов’язань» піддається критиці науковців як не зовсім коректне. Очевидно слід погодитися із зауваженням, що “не кожне збільшення активів та зменшення зобов’язань характеризує момент отримання доходу. Про отримання доходу свідчить оплата рахунку, пред’явленого підприємством покупцеві його продукції (товарів, робіт, послуг). Стосовно зобов’язань підприємства, то при їх безпосередньому погашенні ніякого зростання капіталу насправді не

відбувається. До зростання капіталу призводить не погашення зобов'язань, а відмова кредитора від своїх прав, тобто тоді, коли активи отримані підприємством на безоплатній основі” [12, с. 458].

На відміну від широкого трактування поняття «дохід підприємства» як за економічним, так і за бухгалтерським підходом, вузьке трактування цього поняття суттєво обмежує його зміст за кількісними параметрами. Економісти, що притримуються цього підходу зводять поняття «дохід підприємства» лише до тієї частини валової виручки і результатів позареалізаційних операцій, що включає лише витрати на оплату праці та прибуток. За визначенням доходу М.С. Абрютіною: «Дохід в економічному розумінні – це завжди різниця між вартістю випуску продукції і витратами виробництва» [1, с. 388]. Аналогічний зміст в це поняття вкладає і Ю.І.Продіус, який зазначає, що “валовий дохід характеризує кінцевий результат виробничої або комерційної діяльності підприємства і вираховується шляхом виключення із валової виручки та результатів позареалізаційних операцій всіх витрат на виробництво і реалізацію продукції, що входять до собівартості, крім витрат на оплату праці. Таким чином, дохід – це виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) за вирахуванням матеріальних витрат. Він являє собою грошову форму чистої продукції підприємства, тобто включає до себе оплату праці та прибуток» [15, с. 254–255].

Ми не поділяємо думку науковців щодо обмеження визначення поняття «дохід підприємства» виключно тією його частиною, що за обсягом характеризує лише витрати на оплату праці та суму прибутку. В сучасній західній і вітчизняній науковій літературі ця частина отриманих підприємством доходів визначається поняттями «економічна додана вартість» (*Economic Value Added, EVA*) або «чиста продукція» [16, с. 149; 17, с. 44; 10, с. 364]. За своєю економічною сутністю «економічна додана вартість» («чиста продукція») є однією із форм доходу, що отримана

підприємством за рахунок виробництва і реалізації товарної продукції. Мова в даному випадку йде лише про інший (обмежений) склад елементів, що формує цей дохід. Так, повний склад цих компонентів формує «валовий дохід»; за виключенням елемента «податки з доходу» формується «чистий дохід», а за виключенням елементів «податки з доходу» та «матеріальні витрати» формується «дохід у формі економічної доданої вартості («чистої продукції»). Для скорочення ми пропонуємо надалі визначати цю форму доходу терміном «доданий дохід».

Таким чином, розгляд поняття «дохід підприємства» у широкому трактуванні як за економічним, так і за бухгалтерськими підходами дає змогу визначити наступні основні його характеристики:

§ дохід підприємства являє собою один із видів фінансових результатів його господарської діяльності за певний період;

§ цей фінансовий результат характеризує надходження економічних вигод;

§ основними формами економічних вигод, що характеризують дохід підприємства, виступають виручка з реалізації іншого майна, а також надходження коштів з позареалізаційних операцій;

§ економічні вигоди, що формують дохід підприємства, визначаються їх обсягом у грошовій формі.

Ці базові характеристики поняття «дохід підприємства» потребують певного доповнення.

З нашої точки зору однією з таких характеристик є висока ступінь варіювання реального значення суми економічної вигоди, що формує дохід підприємства, у часі. Це обумовлено тим, що дохід підприємства визначається у грошовій формі (а вартість грошей у часі постійно змінюється під впливом інфляції та інших чинників) і за певний період (чим довшим буде цей період, тим вищим буде ступінь зміни реального значення доходу підприємства). Тому об'єктивна оцінка доходу суб'єкта

господарювання має базуватись на обов'язковому врахуванні фактору часу.

Крім того, важливою характеристикою доходу підприємства є його висока залежність від ризику, що притаманна господарській діяльності конкретного підприємства. Ця діяльність може здійснюватись за обраною підприємством агресивною, помірною або консервативною політикою, що відповідним чином буде позначатись і на сумі отриманих ним економічних вигод (доході). Отже, об'єктивне оцінювання доходу підприємства має базуватись на обов'язковому врахуванні такого фактору, як ризик.

Висновки. З урахуванням всіх розглянутих характеристик поняття «дохід підприємства» пропонується визначити наступним чином: «Дохід підприємства являє собою один із видів фінансового результату його господарської діяльності за певний період, що характеризує у грошовому визначенні обсяг надходження грошових вигод у формі виручки від реалізації виробленої продукції (робіт, послуг) і майна, а також коштів з позареалізаційних операцій, які формуються з урахуванням факторів часу і ризиків».

Список використаних джерел

1. Абротина М. С. Экономика предприятия : учебник / Абрютина М. С. – М. : Дело и Сервис, 2004. – 528 с.
2. Бланк И. А. Управление прибылью / Бланк И. А. – [3-е изд.]. – К. : Ника-Центр, 2007. – 768 с.
3. Бондар Н. М. Экономика підприємства : навчальний посібник / Бондар Н. М. – К. : А.С.К. 2004. – 400 с.
4. Бухгалтерський фінансовий облік ; за ред. Ф. Ф. Бутинця – [7-е вид.]. – Житомир : Рута, 2006. – 832 с.
5. Бухалков М. И. Внутрифирменное планирование : учебник / Бухалков М. И. – [2-е изд.]. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 400 с.

6. Выверец А. Д. Экономика предприятия : учебник / Выверец А. Д. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 543 с.
7. Грузинов В. П. Экономика предприятия (предпринимательская) : учебник / Грузинов В. П. – [2-е изд.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 795 с.
8. Кулішов В. В. Основи економічної теорії : підручник / Кулішов В. В.– Львів : Магнолія Плюс, 2005. – 516 с.
9. Мельник Л. Г. Маркетингова цінова політика : навчальний посібник / Мельник Л. Г., Старченко Л. В., Корінцева О. І. – Суми : Університетська книга, 2007. – 240 с.
10. Типов В. И. Экономика предприятия : учебник / Титов В. И. – М. : Дашков и К°, 2004. – 462 с.
11. Бланк И. А. Торговый менеджмент / Бланк И. А. – [2-е изд.]. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.
12. Економіка підприємства : підручник ; за заг. ред. Н. М. Ушакової. – К. : Київський нац. торг.-економ. ун-т, 2005. – 569 с.
13. Чуев И. Н. Экономика предприятия : учебник / И. Н. Чуев, Л. Н. Чечевицина. – М. : Дашков и К°, 2004 – 416 с.
14. П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати» : затверджено наказом Мінфіну України від 31.03.99. № 87.
15. Продиус Ю.И. Экономика предприятия : учебное пособие / Продиус Ю. И. – Х. : Одиссей, 2004. – 416 с.
16. Хрумкий В. Е. Внутрифирменное бюджетирование : настольная книга по постановке финансового планирования / Хрумкий В. Е., Сизова Т. В., Гамаю нова В. В. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 400 с.
17. Слиньков В. Н. Сбалансированная система показателей в менеджменте организации: теория и практика / Слиньков В. Н. – К. : КНТ, 2007. – 292 с.